

Софийски университет „Св. Климент Охридски“
Философски факултет
Специалност „ФИЛОСОФИЯ“
Учебна дисциплина
„СВЯТ, ЕЗИЦИ, ОНТОЛОГИИ“
Преподавател: Проф. СЕРГЕЙ ГЕРДЖИКОВ

Тема 4.

СВЕТЪТ КАТО ПРОЦЕС

Презентация

Състояние–процес

Тук се определят основни термини и се формулират основни положения. Дефинициите и формулировките са специфични за тази разработка. Търсени са най-кратките формулировки.

Състояние–процес

Дефиниция. *Състояние*: моментна определеност/неопределеност.
Дефиниция *Процес*: определена/неопределена промяна.

Относителност на ‘състояние–процес’

Всеки процес се стреми към състояние, може да се сведе до състояние и да се опише като състояние. Пространствената и времевата определеност са единни. Те изграждат континуум.

Равномерното праволинейно движение е процес, но то е неразлично от покой, ако не се съотнася. Т.е. дали е налице процес или състояние, зависи от отнасянето към позиция (координатна система).

Равновесното състояние е процес на неопределено движение на множества елементи. Стабилизираната динамика далеч от равновесието може да се определи като състояние на метастабилност в неравновесната термодинамика.

Живо състояние – жизнен процес

Дефиниция. *Живо състояние*: състояние, в което живата форма се запазва, състояние на живата форма.

Дефиниция. *Жизнен процес*: процес на запазване на живото състояние на живата форма. Процес, в който живата форма се синтезира в условие на спонтанно разпадане.

Свят – светуване

Свят – светуване

Светът е форма в процес.

Светът не е ‘наличното’, а постоянно синтезиращото се.

„Дефиниция. *Светуване*: поток на света, феноменален поток.

Светуването е живеене, ре-синтезиране на свят.” (*Форма на човешкия свят*, § 4).

Момент: времеви елемент на светуването.

Светуване – жизнен процес

Светуването е феноменален план на жизнения процес. Жизненият процес е процесът на ре-синтез на живата форма, наблюдавана като живо тяло. По-подробно темата е разработена във *Формата на човешкия свят* (2010, гл. 8–11).

Живата форма живее и заедно с това преживява свят. Едното не е тъждествено на другото. Едно е да усещаме болка, друго е да се разрушава органична форма.

Светуването съответства на жизнен процес на ре-синтез на живата форма.

Светуването също е ре-синтез на света такъв какъвто се живее от живата форма.

Синтез – разпад

Дефиниция. *Синтез*: свързване на много в едно, на едно с друго; възникване; създаване. Части се обединяват в цяло, елементи – в структура, компоненти – в система, моменти – в процес. Един момент се съединява с друг. Една форма възниква, една форма се създава.

Синтез в потока на живота е: свързване на отделни моменти в жизнен процес.

Отнасянето е синтез – от едно се преминава към друго.

Дефиниция. *Разпад*: разединение, дезинтеграция на едно в много.

Насоченост на формите към разпадане

Тук трябва да се позовем на втория принцип на Термодинамиката. Ентропията – най-вероятното състояние – нараства до безкрайност. Принципът се формулира за затворени системи. В отворени системи (живите системи) ентропията *се стреми* към безкрайност. Относителността на информация, ентропия и жизнен процес е подробно разгледана във *Философия на относителността* (2008, част I) и във *Формата на човешкия свят* (2010, глава 6).

Живата форма спонтанно се разпада от живо към неживо състояние.

Всички органични форми: системи, органи, тъкани, клетки, макромолекули – се разпадат с времето. Това е дисимилация, патология, остаряване, смърт.

Ре-синтез

Дефиниция. *Ре-синтез*: синтез на вече налична форма (копиране, пренос, проекция, възстановяване на разпадаща се форма).

Живите форми се ре-синтезират в условията на разпадането си (ентропия). Така те се запазват. Клетката и организъмът се възпроизвеждат.

Ре-синтезът е форма на живота, на жизнения процес. Живите форми се възстановяват от разпада. Живите организми се размножават. Живите форми експанзират в жизнената среда до изчерпване на ресурсите.

Насоченост на жизнения процес към ре-синтез.

Синтезите създават вериги с проективна посока: ре-синтез на живата форма.

Всички синтези в жизнения процес имат посока: запазване на живата форма (на живото състояние).

Следствие. Реалното състояние на живата форма се колебае между синтез и разпад, живо и неживо.

Динамики на органични форми

Органичните форми се променят в специфични за тях времеви форми (динамики). Тук се разработват, определят и прилагат в съдържанието на книгата:

Генезис (пораждане): синтез на определена форма, преход от хаос към ред.

Запазване: запазване (фиксиране) определеността на генерираната форма. Една форма в жива форма е фиксирано определена в програма. Това се нарича ‘запазване на приспособеното’.

Копиране: синтез-ре-синтез на форма със същата определеност.

Трансфер (пренос): пренос на форма от едно място на друго.

Транслация (превод): пренос на форма от една координатна система към друга.

Проекция: трансфер на форма в друга форма. Пренос на форма от едно ниво (една група форми) към друго ниво (друга група форми).

Трансформация (превръщане): синтез на форма, свързана с предходна форма, който може да се определи като ‘превръщане’.

Трансдукция

Трансдукция (от [лат.](#) *transductio*): трансформация от едно пространство към друго; от една система на кодиране към друга; от хаотична среда към подреден сигнал; от сетивност към език; от мислене към език; от светлинна среда към зрителна система; от една граматика към друга.

Дефиниция. *Трансдукция*: вход от неопределена сфера към определена форма на сериален синтез.

Сигнална трансдукция: процес, при който извънклетъчен сигнал се преобразува във вътреклетъчен сигнал. Светлинното многообразие се проектира чрез оптиката на окото в ретината – трансдукция.

Времето – виртуалност и относителност

В *Граници на науката* (1995) и в *Научното обяснение на света* (2000) се правят анализи на перцептивното време. Основен резултат в тях е, че времето не тече, а тече светът.

В тази глава се разглеждат основни пунктове от философски и научни теории за времето от позиция на относителността. Експлицира се скритата виртуалност на понятията за време. На анализ се подлагат онтологически, логически и дескриптивни времеви категории.

Безвременен ум – времеви свят: Будизъм

В будизма темата за ‘времето’ е интензивно осмисляна в плана на двете реалности: *самсара* и *нирвана*: цикъла ‘живот–смърт–живот’ и напускането на цикъла – освобождението.

Реална е природата (умът) преди цикъла, преди жизнения процес. Тя е извор на светуването (самсара) и неговите форми: гледане и слушане, будуване и сънуване, раждане и умирање. Тя се постига в процеса на освобождаване от идентичност с феноменалния свят. Умът преди телесния живот е вечен, а живото тяло е течаща времева форма. Чрез това тяло умът ‘проглежда’ във ‘физичния свят’. Умът е безвременната природа, но в този свят е едно с тялото и осъществява жизнен процес. Времето го повлича. Умът се въплътява и придобива земен живот, защото бива повлечен в потока на сетивния свят, *самсара*. Той е заблуден (*авидя*) и се увлича във водовъртежа на сетивното живот след живот по силата на своята деятелна причинност (санскр. *карма*). Поначало умът стои извън живот-и-смърт и може да не се въплътява, защото всяко въплътяване е страдание, безнадеждна борба срещу хаоса на света. „Съставното от елементи (санскр. *дхарми*) се разпада.“ (*Махā-пари Нирвāна сўтра*).

Така в будизма времеостта експлицитно се отнася към жизнения сетивен процес – феноменалния свят. Визира се едно чисто свободно състояние отвъд този процес, в което времето изчезва.

Времето е трансцендентална форма – Кант

„1) Времето не е никакво емпирично понятие, извлечено от някакъв опит. Защото едновременното съществуване или последователността не биха се дори появили във възприятието, ако в основата не би лежала а priori представата за времето. Само при тази предпоставка можем да си представим, че нещо съществува в едно и също време (едновременно) или в различни времена (последователно).“

2) Времето е необходима представа, която стои в основата на всички нагледи. С оглед на явленията изобщо самото време не може да се премахне, при все че явленията могат много добре да се отстранят от времето. Времето е дадено значи a priori.“ (Кант 1967, 110).

Кант греша и апостериорно, и ‘априорно’. Ако премахнем явленията, няма как да остане времето. Доказуемо е (Мактагарт), че ако има минало, настояще и бъдеще, не съществува обективно време. Липсата на независимо време се потвърждава в Специалната теория на относителността и нейните следствия.

Кант по специфичен за него начин греша в установяването на абсолютни априорни форми и познания. Но тук се наслаждава и спекулативната традиция на континенталната метафизика. Кант остава в рамките на характерния за философията на Новото време предразсъдък, че ‘опитът’ и ‘разумът’, ‘субектът’ и ‘обектът’ са две различни ‘инстанции’. Ако пространството и времето са представи, не идващи ‘от’ опита, то те са априорни. Ако те не принадлежат на обектите, то те принадлежат на субекта.

Но така се изпуска *трета възможност*: пространството и времето да са форми на опита, които не идват извън него като негови условия, а са *негова жива форма*.

Хусерл за потока на времето

В *Към феноменологията на вътрешното съзнание за времето (Zur phänomenologie des inneren zeitbewusstseins, 1893–1901)* Едмунд Хусерл отнася времето към *съзнанието*. Този феноменологичен анализ показва, че самото съзнание е жив времеви поток, ‘работеща спонтанност’ и ‘продуциращо съзнание’. Основни феноменологични отнасяния са: *интенция, ретенция, протенция*.

Хусерл се концентрира върху прецизното описание на структурата на осъзнаването на времето. Той разграничава усещано време от възприемано време като ‘субективно’ от ‘обективно’ – предмети съответно на психологията и феноменологията (Гуссерль 1994, 9); това ‘обективно’ време след това става ‘абсолютно субективно’.

Въпросът за ‘произхода на времето’ се свежда до въпроса за *първичните очевидности-формообразувания* на неговото осъзнаване и се разграничава от емпиричния въпрос за произхода на усещанията за време (цит. пр., 11). Това изкуствено разграничение затваря пътя за разбиране на единното времево течение като живот.

Хусерл предпоставя посоката и структурата на времето: минало–настояще–бъдеще като „от само себе си разбиращи се закони: че устойчивият времеви ред е безкраен ред на две измерения, че две различни времена никога не могат да бъдат едновременни, че тяхното отношение е несиметрично (ungleichseitiges), че съществува транзитивност, че на всяко време принадлежи по-ранно и по-късно и т. н.“ (цит. пр., 12).

Хусерл отграничава потока на времето като *конституиран* от потока на времето като *обективен*. „И така, темпорално-конститутивните феномени са, очевидно, принципно други предметности от конституируемите във времето. Те не са индивидуални обекти или индивидуални процеси, и осмислено предикати на такива не могат да им бъдат приписани. Следователно, в еднаква степен няма смисъл да се говори за тях (да се говори в същото значение), че те съществуват в Сега и са били преди, че те са следвали темпорално едно след друго или съществуват едновременно един с друг и т.н. Но, все пак, може и трябва да се каже: определена непрекъснатост на явлението, а именна такава, каквато е фаза на темпорално-конститутивния поток, принадлежи към някакво Сега, а именно, към това, което тя конституира, и принадлежи към някое Преди, а именно като фаза, която се явява (ist) конститутивна (ние не можем да кажем: била) за определено преди... Този поток е нещо, което наричаме така по конституируемостта, но той не е нещо темпорално ‘Обективно’. Това е абсолютна субективност и има абсолютните свойства на онова, което би следвало образно да се нарече ‘поток’, което има начало в началната точка, първичната точка-източник (Urquellpunkt), ‘Сега’ и т. н. В актуалното преживяване ние имаме първична точка-източник и непрекъснатост на ехомоменти.“ (цит. пр., 79).

В това усложнено и неясно обяснение има два ясни момента. Времето като ‘темпорално-конститутивно’ е ‘абсолютно субективно’. Времето като конституируеми процеси е обективно. Тази позиция смислово съвпада с позицията на жизнения процес като времеви поток. Разделянето на усещане за време (субективно, психологично), възприятие за време (обективно) и съзнаване на абсолютната субективност (феноменологично) е неоправдано от позиция на жизнения процес.

Бергсон за съзнанието за време

Друг важен за изследване на светуването тип обяснение на съзнанието за време срещаме у *Анри Бергсон*. То е развито в статията му „Съзнание и живот“. Съзнанието означава преди всичко памет. Паметта може и да не притежава широта, може да обхваща само мъничка част от миналото, може да задържа само току-що станалото, но тя е налице; в противен случай няма и съзнание. Съзнание, което не би запазило нищо от миналото си, което непрестанно би забравяло само себе си, би умирало и би се възраждало отново всеки миг: как по друг начин да определим несъзнанието? Следователно всяко съзнание е памет – съхраняване и натрупване на миналото в настоящето.

Но всяко съзнание е изпреварване на бъдещето. Проследете направлението на вашия дух в който и да е момент: ще откриете, че той се занимава с това, което е, но най-вече с оглед на това, което ще бъде. Вниманието е очакване и не съществува съзнание без определено внимание към живота. Бъдещето е там, то ни зове или, по-скоро, ни привлича към себе си: това неспирно притегляне, което ни кара да напредваме по пътя на времето е причината, поради която непрестанно сме в действие. Всяко действие е завоюване на част от бъдещето.

Това, което в действителност възприемаме, е известна плътност на траенето, състояща се от две части: непосредственото ни минало и близкото ни бъдеще. Ако съзнанието задържа миналото и изпреварва бъдещето, то го прави именно защото е призвано да извършва избор: за да избираме, трябва да мислим за това, което ще можем да сторим и да си припомним вредните или благоприятните последици от вече стореното; необходимо е да предвиждаме и да си спомняме. (Бергсон 1927, 14–18).

Съзнанието за време и самото перцептивно време е обяснимо чрез експанзията, правеща възможно възстановяването на формата на възприемащия субект в условията на проблематичност на живота, на спонтанно разпадане на всяка форма.

Времето е осмислено тук като жизнена форма на спомен-очакване, като обсег, хоризонт на съзнаване, в който нещата текат и актовете се избират.

Реалното време не се доказва.

В една статия – защита на коректността на обикновения език, Н. Малкълм тематизира проблема за доказване и опровергаване на времето.

„Философът: „Времето е нереално.“

Мур: „Ако вие имате предвид, че никакво събитие никога не следва друго събитие, то вие безусловно грешите: нали след закуската аз се разходих, после взех вана, а после пих чай“.“ (Malkolm 1942, 346). Разбира се, това е така.

Малкълм навярно визира тук тезата за нереалността на времето на Мактагарт. Така представена, тя се опровергава от необратимия поток на феномените. По аналогичен начин Малкълм опровергава ‘доказателствата’ за нереалността на външния свят.

Реалното не е предмет на доказване. Предмет на доказване са теоретични положения. ‘Времето’ като независима променлива и обективен атрибут е теоретично понятие и неговото съществуване може да се извежда или постулира от определени позиции. Така Нютон постулира абсолютно математическо време. Но не това е времето, което ние възприемаме. Доколкото няма теоретични критерии за реалност, а е налице единствено непосредствената реалност на световия процес, то е ясно, че ‘времето’ – това е *реалното следване на събитията*.

Мактагарт показва относителността на времето.

Времето наистина не съществува независимо, както Мактагарт доказва, по силата на противоречивостта на определенията ‘минало–сегашно–бъдеще’.

Тези ‘противоречия’ са взаимните относителности на моментите бъдеще–сегашно–минало, преди–след и сега–тогава.

Доколкото всяко времево определение е отнасяне, то *не може да има безотносително време*. Следователно заключението на Мактагарт е валидно за абсолютното време и *потвърждава относителността на ‘времето’*.

В дискурсите за времето се смесва реално и виртуално.

Безизходицата в подобни анализи се дължи на това, че светуването се поставя пред съда на езика и езикът в неговата логическа форма решава какво съществува. Вземат се думи (време, минало–настояще–бъдеще), проектират се като реалност и се търси нейното логическо обяснение, доказателство или опровержение като валидно в реалния свят.

Същият характер имат и безкрайните полемики около ума, тялото и света. Това е смесване на реално (сетивно) и виртуално (езиково).

Не можем да критикуваме, доказваме и опровергаваем сетивни възприятия с логика, с език, с мисли. Сетивното няма граматика и логика. Една погрешна перцепция се разпознава с друга, по-ясна перцепция. Мисълта, че времето е нереално, получена логически, няма валидност в перцепцията: ние продължаваме да възприемаме света като времеви.

Светуването *не се изобразява* в логиката и езика.

Кръговост и тавтология на анализите на времето

Дори смислени, анализите на времето са кръгове и дори тавтологии, открити или скрити. Каквото и да казваме, ние повтаряме формулата: „Светът тече“. В описанията с тези времеви категории не улавяме потока, а само го обговаряме. Анализите в крайна сметка предпоставят онова, което се анализира и затова ‘времето’ не може да се изведе от каквито и да са аксиоми, да се ‘докаже’.

Ние приемаме ‘времето’ с неговите моменти като реални ‘обекти’, а те са само определения (отнасяния) на един неопределен и неотнесен поток. Тази тавтологичност е подобна на тавтологичността на изразите относно зеленината на зеленото.

Когато казваме: „Ние сме родени в миналото, живеем в настоящето и ще умрем в бъдещето.“, това е разгърната и прикрита тавтология, защото самото определяне на раждане, живеене и смърт в тази редица е времево отнасяне. Когато казваме: „Събитията са първо бъдещи, после сегашни и накрая минали.“, изказваме същата тавтология, но в обратна посока: тези моменти са времеви.

Същото кръгово обръщане е налице, когато казваме: „Ние се движим срещу течението.“ и „Предметът плава първо в горното течение, после тук и накрая в долното течение.“. ‘Реката’ е илюстрация на едно срещу течение, срещу течението на експанзията срещу ентропията, на синтеза срещу разпада.

Самото вземане на думата ‘време’ като израз на една същност, при това самостоятелна и фундаментална за света, води до всички парадокси.

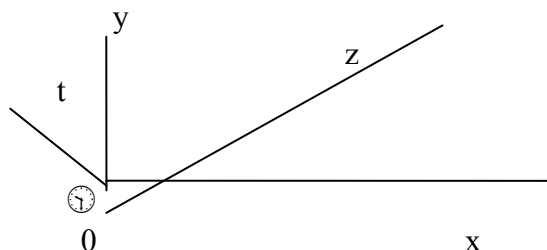
Времето като относителна величина – Специална относителност

Ако понятието време е ‘независима променлива на битието’ по израза на Алберт Айнщайн, то е неизмеримо и губи физичен смисъл. Защото времето на едно събитие на разстояние не е измеримо никак освен посредством сигнала, който тече във времето с максимална скорост V (скоростта на светлината). Тогава, измерено тук и коригирано, това е времето спрямо нашата точка.

В *Специалната теория на относителността* Айнщайн придвижва западната представа за ‘обективно време’ до принципно центрирано и ориентирано понятие. Времето се установява и мери само от една *отправна система, както и пространството*.

Айнщайн разкрива формата на времето като *локално* отнесено – центрирано в наблюдателя (инерциалната система). Време въобще няма, има локално време, което е измеримо с часовник и важи за събитията близо до часовника. Ключово за разбиране на това време е постоянството на скоростта на светлината.

‘Време’ на събитие – това е едновременно на събитието показание на часовник в покой, който се намира на мястото на събитието и който върви синхронно с друг определен часовник в покой, при това с един и същ часовник при всички определения на времето.

Относителното време е измерено от наблюдател.

Айнщайн използва термина ‘наблюдател’, за да опише физичната реалност от гледна точка на една ‘координатна система’. ‘Координатна система’ е физична абстракция, на която само наблюдателят със своето възприятие придава смисъл. Айнщайн експлицитно поставя наблюдателя *заедно с часовника* в центъра на координатната система. Само наблюдателят придава смисъл на измерването на местното време. Физичен смисъл, което за Айнщайн значи реалност, има само времето, което е отнесено към наблюдателя. Наблюдателят конструира часовника и – по-важно – той го гледа. В света извън тялото на наблюдателя е налице инерциална (неподвижна или движеща се равномерно и праволинейно) координатна система. Но нейното локално време няма никакъв смисъл само по себе си.

Наблюдателят установява и измерва скъсяването на времето при ускоряване. „Въпросът за това, реално ли е лоренцовото скъсяване или не, няма смисъл. Скъсяването не е реално, доколкото не съществува за наблюдателя, движещ се заедно с тялото; обаче то е реално, тъй като може да бъде принципно доказано с физични средства за наблюдателя, не движещ се заедно с тялото. Това именно открива по твърде изящен начин Еренфест.“ (Эйнштейн 1965, 187). „За движещ се организъм продължителността на времето на пътешествието ще бъде само миг, ако движението става със скорост близка до скоростта на светлината.“ (цит. пр., 184).